

Stembrowicz, Kazimierz

"Kriestjanstwo Russkogo Siewiera w XVI w.", A. I. Kopanew, Leningrad 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/2, 423-424

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

A. I. Kopanew, *Krestjanstwo Russkogo Siewiera w XVI w.*, Izdatielstwo „Nauka”, Leningrad 1978, s. 244.

Monografia jest społeczno-gospodarczą historią chłopów Ziemi Dźwińskiej w XVI wieku. Specyfiką tego terytorium w stosunku do Rosji centralnej było istnienie wolnych gmin chłopskich i brak wielkiej własności feudalnej.

W rozdziale pierwszym autor omówił literaturę przedmiotu i przeprowadził analizę źródeł.

Rozdział drugi rozpoczyna się od przedstawienia posiadłości bojarskich w epoce nowogrodzkiej. Skonfiskowane przez Iwana III ziemie bojarskie, arcybiskupie i klasztorne przeszły na własność użytkujących je chłopów. Zdaniem autora był to najważniejszy rezultat zmiany statusu politycznego Ziemi Dźwińskiej. Konfiskacie podlegały także majątki części drobnych feudałów, tzw. swojeziemców. Całkowita przewaga własności chłopskiej utrzymała się tutaj do początków XVII wieku. Wiele miejsca poświęcił autor krytyce koncepcji tzw. feudalizmu państwowego, według której ziemie chłopów na Północy były własnością monarchy. Na podstawie analizy przywilejów na ziemię dowodzi, że chłopci byli wolni pod względem prawnym oraz samodzielni i niezależni w działalności gospodarczej. Interesujące są uwagi o nieskonfiskowanych posiadłościach swojeziemców, którzy do połowy XVI wieku utracili swoje skromne przywileje i pod względem prawnym złączyli się z chłopami.

W rozdziale trzecim autor opisuje strukturę społeczno-gospodarczą wsi dźwińskiej. Analizuje dane o liczbie zagród chłopskich, liczebności rodziny, wielkość nadziałów gruntów. Podkreśla proces powstawania w gminach zamożnej warstwy ludności.

W rozdziale czwartym omówione zostały systemy uprawy ziemi, rodzaje kultur rolnych, hodowla oraz myślistwo, rybołówstwo i produkcja soli. Autor dowodzi panowania trójpolówki, stosowania nawożenia i wprowadzenia sochy jako podstawowego narzędzia rolniczego. Produkcja soli, głównego bogactwa obszaru, pozostawała do końca XVI wieku w rękach chłopów, a sprzedaż jej przynosiła wysokie dochody, będąc czynnikiem pogłębiającym rozwarstwienie społeczne. Po scharakteryzowaniu ekonomiki Ziemi Dźwińskiej autor przedstawił organizację bogatego gospodarstwa. W warstwie swojeziemców wykorzystywano siłę roboczą czeladzi niewolnej. Gospodarka bogatych chłopów opierała się na systemie połownictwa. Ponieważ tzw. ziemie czarne nie otrzymywały przywilejów właściwych wotczinom i pomiestiom, stosunek zależności połownika od właściciela ziemi nie przybrał na Północy charakteru zależności poddańczej, ale stanowił formę najmu. Powiększająca się liczba ludzi wyzutych z ziemi zapewniała najemną siłę roboczą w warzelniach soli, rybołówstwie, a nawet w rolnictwie. Warstwa bogatych chłopów dysponowała olbrzymimi niekiedy środkami finansowymi, których nie tezauryzowano, lecz inwestowano w produkcję i kupno ziemi. Chłopi ci jednocześnie byli zamożnymi i przedsiębiorczymi kupcami (także i w handlu zagranicznym). Zdaniem autora gospodarka i stosunki społeczne w Ziemi Dźwińskiej ewoluowały w kierunku kapitalistycznym.

Krótko rysując obraz kultury chłopskiej, podkreślił autor rozpowszechnioną umiejętność czytania i pisanie w środowisku bogatych chłopów. Związki małżeńskie między dziećmi rodzin zamożnych, konsumpcja luksusowa stanowiły elementy świadomej izolacji społecznej.

W ostatnim, piątym rozdziale, autor przedstawił społeczno-prawne aspekty bytu chłopów dźwińskich. Instytucjami, z którymi byli na co dzień związani, były jednostki terytorialne, tzw. obszcziny-wołosti. Po przyłączeniu Ziemi Dźwińskiej do Moskwy stały się one w większym stopniu niż dotąd ważnymi ogniwami

administracji lokalnej. Przeprowadzona w połowie XVI wieku tzw. reforma ziem-
ska zwiększyła znacznie uprawnienia organów gminnych. Dając władzę przedsta-
wicielom warstwy bogatych chłopów (kupców), pogłębiła nierówności ekonomiczne
i społeczne w gminach, sprzyjając jednocześnie ożywieniu ich życia społeczno-po-
litycznego.

Praca A. I. K o p a n o w a stanowi wartościową pozycję w dorobku nauki z za-
kresu historii chłopstwa rosyjskiego.

K. S.

Agrarnaja istorija siewiero-zapada Rossii XVI wieku. Siewier. Pskow, pod red. A. L. Szapiro, Izdatielstwo „Nauka”, Leningrad 1978, s. 222.

Książka jest trzecim, kolejnym tomem zbiorowego opracowania przedstawia-
jącego społeczno-gospodarczą historię północno-zachodnich terytoriów państwa
moskiewskiego w drugiej połowie XV i XVI wieku. Poprzednie ukazały się w
1971 i 1974 r. Autorzy zamierzają kontynuować badania rozszerzając je i na na-
stępne stulecia.

Praca składa się z dwóch części. W pierwszej omówiono w oddzielnych roz-
działach obszary północne (ujezdy Dźwiński, Kargopolski, Ważski i tzw. pogosty
Saamów) oraz ziemię pskowską. Rozdziały poprzedzane są zestawieniem litera-
tury oraz źródeł wydanych i archiwalnych. Część druga stanowi podsumowanie
dotychczasowych tomów syntezy (demografia, wieś, miasto, struktura wielkości
nadziałów chłopskich, obciążenia podatkowe chłopów).

Książka zawiera 61 tabel, indeksy geograficzny i przedmiotowy. Wypada za-
łować, że wydawnictwo tak jak i przy poprzednich tomach poskäpiło miejsca na
mapki, których brak jest dużym utrudnieniem dla czytelnika.

K. S.

Lew W. Czerepnin, Ziemskie sobory Russkiego gosudarstwa w XVI—XVII ww., Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1978, s. 418.

Lew W. Czerepnin zdążył przed śmiercią w 1977 r. przygotować do druku
dzieło o instytucjach stanowo-przedstawicielskich państwa moskiewskiego. Książ-
ka, efekt wielu lat badań, stanowi poważne osiągnięcie historiografii w zakresie
ustroju politycznego Rosji XVI—XVII wieku. Syntetyczny wykład swojej kon-
cepcji rosyjskiej monarchii stanowo-przedstawicielskiej dał autor w opubliko-
wanej w KH 1977, z. 4, s. 927—944 rozprawie „Monarchia stanowo-przedstawiciel-
ska i geneza absolutyzmu w Rosji”, będącej skróconą wersją ostatniego rozdziału
prezentowanej pracy. Zapewne przez nieuwagę pominięto to studium w wykazie
publikacji L. W. Czerepnina na temat soborów ziemskich zamieszczonym w książce
na s. 4.

K. S.

Michael Roberts, The Swedish Imperial Experience 1560—1718. "The Wiles lectures given at the Queen's University of Belfast", Cambridge University Press, Cambridge—London—New York—Melbourne 1979, s. 156.

Nowożytna historia Szwecji zawiera w sobie kilka fenomenów, nad którymi
nie sposób przejść do porządku dziennego zastanawiając się nad europejskim pro-